

TÜRKLERİN TARİHİ 2

★
ANADOLU'NUN
BOZKIRLARINDAN
AVRUPA'NIN
İÇLERİNE
★

İİBER ORTAYLI

**Anadolu'nun Bozkırlarından Avrupa'nın İçlerine
TÜRKLERİN TARİHİ 2**

İlber Ortaylı

TİMAŞ YAYINLARI | 4000

Tarih İnceleme Araştırma Dizisi | 80

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Engin Atatimur
Adem Koçal
Yunus Emre Tozal

EDİTÖR

Zeynep Berktaş
Ayşe Koçal

KAPAK TASARIMI

Ravza Kızıltuğ

1. BASKI

Nisan 2016, İstanbul

4. BASKI

Ekim 2019, İstanbul

ISBN

ISBN: 978-605-08-2221-2

9 786050 822212

TİMAŞ YAYINLARI

Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No:5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24

timas.com.tr

timas@timas.com.tr

timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT

Pasifik Ofset

Cihangir Mah. Güvercin Cad. Baha İş Merkezi
Avcılar/İstanbul

Telefon: (0212) 412 17 77

Matbaa Sertifika No: 44451

YAYIN HAKLARI

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak

Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ / 9

DÜNYA TARİHİNDE TÜRKLER / 17

AVRUPA TARİHİNDE TÜRKLER / 49

ANADOLU TARİHİNDE TÜRKLER / 83

TÜRKLERİN İMPARATORLUĞA YÜRÜYÜŞÜ / 103

TÜRKLERİN TARİH SAHNESİNE YENİDEN ÇIKIŞI / 121

TÜRKLER BALKANLAR'DA / 131

TÜRKLER KARŞI KARŞIYA

BAYEZİD VE TİMUR ÇEKİŞMESİ / 151

FETRET DÖNEMİNDEN İSTANBUL'UN FETHİNE / 177

TÜRK İMPARATORLUĞU'NUN DOĞUŞU / 209

TARİHİN DÖNÜM NOKTASI: İSTANBUL'UN FETHİ / 225

FATİH'İN ÖLÜMÜ VE TAHT KAVGASI / 253

EKLER / 263

İNDEKS / 277

DÜNYA TARİHİNDE
TÜRKLER

Tartışmalarda genellikle “Tarih nedir?” sorusuna “Tarih yazıyla başlar” tarifiyle bir giriş yapılır, neden?

Hiç şüphesiz ki tarihî konulardaki tartışmalarda bir noktaya gelinmesi çok zor... Genellikle “Tarih yazıyla başlar” şeklinde açıklama yapılır. Peki, o zaman insanoğlunun yazıdan evvel sürdürdüğü hayat ne olacak? Onu tarihe dâhil etmeyecek miyiz? Kaldı ki yazı kadar bize fikir verebilecek başka malzemeler olabilir. Bugünkü tarih anlayışı hatta dünkü tarih anlayışıyla da pekâlâ bir seramik vazo veya madeni bir alet de yazılı metin parçası kadar önem arz edebilir. Vesika dediğimizde hemen aklımıza bir yazılı kâğıt gelir. Şüphesiz bir taş üzerine yazı yani epigrafik malzeme veya bir kitabe çok önemlidir ama unutmayın ki hayatta her şey vesika değerini haizdir. Geleceğin insanları bizleri iyi tanımak için her ayrıntıyı değerlendirmek zorundadır. Otobüs biletimiz, okul önlüğümüz, hele hastane dosyalarımız, evdeki disket, mutfak malzemesi, ecza dolabı... Say sayabildiğin kadar.

Öyleyse tarih ile yazı arasındaki ilişkiye odaklanalım...

“Hiç kimse kusura bakmasın, eski tarihimize övünürüz, hakkımızdır.”

Tarih, hakikaten yazının kullanımına bağlıdır. Tarih yazıyla başlar dediğimiz zaman boş söz sarf etmiyoruz. Çünkü yazı; bir toplumun kendini ifade ve davranışlarını muhafaza, aynı zaman-

da da kendini yeniden üretme aracıdır. Dolayısıyla bu kültüre geçmeyen bir toplumun uygar olduğunu söylemek mümkün değildir. Hiç kimse kusura bakmasın, eski tarihimize övünürüz, hakkımızdır fakat Türklerin de uygar dünyaya adım atışı kendi yazılı malzemesiyle kendini ifade eden bilgilerle mümkündür. Bunu da hepimizin bildiği, daha doğrusu okullarda öğretildiği gibi 8. asra götürüyoruz. Ama gide gide iki asır daha geriye gittik, çünkü son kazılar, buluntular göstermektedir ki yazıyı kullanım tarihimiz 700’ler değildir. Ciddi kazı, ciddi arkeoloji, ciddi tespit yapamadığımız için böyle söylüyorlardı. Anlaşılan bu tarih birkaç yüzyıl geriye gidebilir. Fakat bunun evvelinde Türkler için uygar toplum safhasından değil, tarihî toplum safhasından söz etmek doğrudur. Tarih yapar, tarihte rolü vardır, o başka... Yani Türkler olmadan 3. asır tarihi düşünülemez, mümkün değildir. Ama Türklerin kendilerini ifade etmeleri yazıyla mümkün olduğuna göre, bizde de tarih 6. asra kadar uzanabilir. Şimdilik bundan öncesi yabancı komşu kültürlerin mirasıyla oluyor ki kendimizi bu hazinelerin ortasında aramak henüz çok yenidir.

Türklerin tarihinden önce, insanın tarihle olan ilişkisi hakkında ne söylenebilir?

Tabiat değişir, toplum değişir, insan değişir; değişiklik tabiatın ve insanlığın kaderidir. İnsanın öbür mahlûkata nazaran farkı da bu değişikliğin bilincine varmış bir varlık olmasıdır. Çünkü etrafımızdaki diğer mahlûkat tabiatla cereyan eden değişimin farkında değildir. Biz doğumumuzu, hayatı ve ölümlülüğümüzü biliyoruz. Aslında modernleşme de maalesef fazla anlamı olmayan bir olgu. Çünkü insan cemiyetinin değişmesini belirli kalıplarla izah etmeye çalışan fakat bu belirli kalıpları izah etmenin ötesinde de geleceği güya ustalıklı inşa etmeye kalkan bir görüşü ifade eden bir sözcüktür. Onun için bu olguyu dikkatli kullanmalıyız.

Genellikle tarihi, bu işin uzmanları, yazılı vesikayla başlatıyorlar, “Yani bir toplumu incelemeye başlamak için yazılı belge olması gerekiyor. Biz o yazılı belge aracılığıyla geçmişte yaşayan insanlarla diyalog kuruyoruz” diyorlar. Bu çok doğru bir yaklaşım... O takdirde şunu söylemek gerekir: 12 asırlık Türkçe yazılı Türk tarihi içinde Osmanlı tarihi ve Osmanlı devlet yapısı bir zirveyi temsil eder. Adeta o geçmiş asırlar Göktürkler, Selçuklular ve birtakım tavâifü'l-mülûk dediğimiz Asya'daki devletlerimiz, Osmanlı Devleti'ni, Osmanlı medeniyetini inşa etmek için boy göstermişlerdir. Böyle bir sadakatin ustalık değeri söz konusudur.

Toplumsal hafıza veya kimlik dediğimiz hadise nasıl oluşuyor?

Tarih dediğimiz zaman kesiti içerisinde olaylar meydana geliyor ve milletlerin kolektif hafızası, toplumsal hafızası, ortak bilinci de bunun içinde oluşuyor. Bu, bizim kimliğimizin de oluşması demektir. Kimlik bizim dışımızda gibi görünen nesne olarak, yani Fransızların “en soi” dedikleri unsurların, göçlerden meydana gelen tarihin bize sunduğu

dil, din ve yaşanan olayların bıraktığı izlerle oluşmaktadır. Modern zamanlarda, bilhassa toplumlar artık belirgin ölçüde yaşayışlarına, geleceklerine, yani tarihe yön verme eğilimi içerisine girmişlerdir. Artık bilinçli olarak tarihin bize bıraktığını değiştirmeye çalışıyoruz. Kimlikte bu çok önemlidir. Onun için kimliğin en önemli parçası, bilincimizin (*pour soi*) en vazgeçilmez unsuru olarak, tarih dediğimiz olayı bilmemiz gerekiyor. Tarihin bilgisi ve getireceği bilinç, bir toplum için çok mühimdir ve uygar milletler özellikle 18. asırdan itibaren tarih eğitimine son derecede önem vermişlerdir.

Türklerin geniş bir coğrafyaya yayılmaları, diğer milletlerle de ilişki kurmalarını sağlamış...

Tarihi itibariyle Avrupa dünyasının tanıdığı Müslüman kuvvet ve Müslüman dünya Türklerden oluşmaktadır. Çünkü Müslümanların Endülüs hâkimiyeti, (uzak mazide kaldı) bu toplumun millet şuuruna ulaştığı safhada İspanya çoktan Araplardan ve Yahudilerden arındırılmıştı. Ama tam o çağda Avrupa'nın ortalarına kadar giden ve devamlı bir tehdit oluşturan Osmanlılardır, Türklerdir. Dolayısıyla Türk İslamlığı dediğimiz zaman Avrupa'nın gözünde militan, fetihçi, kavgacı bir İslam canlanmaktadır. Bu militan davranışlı, bu fetihçi, bu yıkıcı(!) ama aynı zamanda idareci, kalıcı

zümre Avrupa'nın imajından kolay kolay silinmez. Bu konuların ele alınması hiçbir şekilde basit bir milliyetçilik ve "xénophobie" yani yabancı düşmanlığı değildir, aksine açık bir problemdir, bunun üzerin-

"Tarihi itibariyle Avrupa dünyasının tanıdığı Müslüman dünya Türklerden oluşmaktadır."

de durmak lazım. Zira o dönemin bıraktığı bir miras var ki Avrupa'yı meşgul etmektedir; yani Tuna ve Bosna vardır, Balkanlar'da Arnavutluk vardır, Bulgaristan'da önemli bir Türk ve Müslüman nüfus vardır.

Türkler birlikte yaşadığı toplumlara bir medeniyet fikri aşılamaaya çalışmış aslında, bugün sanki biraz uzaklaştık bu ideallerden ne dersiniz?

Bugünkü Türkiye değişik bir Türkiye, kimse de buna laf edemiyor. Hem Müslümanlığı biliyor hem de başka şeyi bilmeye çalışıyor. Belki yapıyor belki yapamıyor ama birçok şeyin üzerine eğilmek zorunda kalıyor. Burası sanayileşmiş bir doğu toplumu. Burada hem orduya hem de eğitim meselesine farklı yaklaşıyor. Biz Türkiye'de, Söğüt'te yapılanların devam ettiğini görüyoruz. Osmanlı, Hüdâvendigâr diye anılan (Antik Bithynia) Marmara Bölgesi'ndeki Söğüt'te doğdu, Orta Asya'dan gelen çadırılı aşiretten imparatorluk haline dönüştü. Müesseseleri, hayatı, universalist hâkimiyet özelemleri ve coğrafyası itibariyle I. ve II. Roma'nın devamı, III. ve son Roma İmparatorluğu haline geldi. Birinci Roma pagandır, ikincisi Hıristiyandı, üçüncüsü Müslüman olamaz mıydı?

Türkler üç kıtadaki hâkimiyetiyle şehirler imar etti. 1300'lerin başında Söğüt'te temeli atılan beyliğin Osmanlı olarak varlığı tarihte bu yüzden çok önemlidir. Söğüt'ü ayrıca bu yüzden iyi muhafaza etmek lazım; Türkiye'deki gaddar şehirleşme ve yaşama kurallarının önlenmesi gerekir bu bölgede...

“Birinci Roma pagandır, ikincisi Hıristiyandı, üçüncüsü Müslüman olamaz mıydı?”

Bugün geçmişimizi iyi biliyor muyuz?

Bugün herkes, en çok bilenler bile geçmişini bilmediğini iddia eder. Fakat şurası bir gerçek ki Türkiye, tarihçi milletler arasında değildir. Türkiye sanayi ülkelerinden, modern anlamda teşkilatlanmış asker milletlerdendir. Seçkin mühendis ve hekimler yetiştirmiştir; fakat Türkiye'nin tarih yazan milletlerden olduğunu söylemek çok zor... 20. yüzyıl başında, II. Abdülhamid Han ve sonraki Türk devlet adamlarında, bilhassa Atatürk devrinde tarihçilik eğilimi vardı. Son Osmanlı asrında tarih yazan hem de bu eserlerini Fransızca kaleme alan sadrazamlarımız, generallerimiz vardı.. Ancak bu işin teşkilatlanması Türkiye Devleti'nin en fakir, bitap düştüğü, coğrafyasının küçüldüğü zamanda; 1930'larda olmuştur. Bir konuyu ısrarla belirtmek isterim ki; 300 yıllık Türkiye modernleşme tarihinde bir tek Atatürk döneminde, Türk tarih ve toplumsal düşüncesinin cihana açılmasına iyi niyet ve istekle çalışılmıştır. Çünkü Atatürk, Türk tarihini bir cihan tarihi olarak düşünüyordu. Yani Sinoloji, İndo- loji bileceksiniz, Persoloji, eski Farsça, Hintçe, Sanskrit ve Çince kaynakları okuyacaksınız ki Türklerin tarihini inşa edebilirsiniz. Hatta Sümerler Türk mü değil mi öğrenmek için Asiroloji ve Sümeroloji bileceksiniz.

Türk asırlarını hangi malzemelerle değerlendirip nasıl yorumlamalı?

Karşımızda çetin bir mesele var; 6 asırlık Osmanlı devletimizin ve milletimizin biçimlendiği, bu yurdun üzerindeki oluşumumuzun tamamlandığı, bizi uzak maziden alıp bugüne, hatta geleceğe götüren bir dönemden bahsediyoruz. Şüphesiz ki belirli bir malzemenin, ilmî tarihçiliğin ele alın-

ması (ilmî tarihçilik esasları içinde) belirli kurallara bağlıdır. Hatta bu kurallar, pekinlik (*certainty*) yönünden diğer sosyal bilimlere göre çok daha katidir. Yorumda farklılıklar meydana gelir. Bu tarihçiliğin kaçınılmaz yönüdür. Bununla birlikte

“Türk milletinin ecdadı bu tarihi yapmıştır, Ortadoğu ve Balkanlar’daki diğer milletlerle o büyük üniversal tarih inşa edilmiştir.”

bu yorumların temelinde sağlam bilimsel bilgi ve yorum disiplini olmadığı takdirde ortaya bir hercümerç ve gülünç bilgiler ve yorumlar yığını çıkar. İtiraf etmemiz gerekir ki Türk milletinin ecdadı bu tarihi yapmıştır ve şüphesiz ki Ortadoğu, Balkanlar bölgesindeki diğer milletlerle o büyük üniversal, beynelmilel tarih inşa edilmiştir. Fakat o tarihi yapan insanların torunları bugün hem Türkiye’de hem de diğer ülkelerde tarih yazımı konusunda yaya kalmışlardır.

Problemimizin en başında ilmî tarihçiliği iyi kullanmamak gelmektedir. Birçok malzemeye hâkim değiliz. Osmanlı hâkimiyeti altındaki birtakım milletlerin tarihçileri, bugün Türkçeyi bile doğru bilmeden tarih yazmak durumunda kalmaktadır. İmparatorluğun bu parçasının tarihini yazarken onların dilini ve kültürünü tam ve iyi olarak bilmiyoruz. Bazı hallerde durumumuz, fili tarif eden kör insanlara benzemektedir. Bunun dışında birtakım siyasi eğilimler, bazı hallerde milli-etnik eğilimlere dönüşmekte ve birbirine zıt, zıt olması bir yana esas bilgiden çok uzak, yanıltıcı ve gülünç yorumlamalar ortaya çıkmaktadır.

Bazı ahvalde tarihçinin sanattan, üsluptan çok iyi anlaması, bazen de çok iyi hukukçu, eczacı, tabip olması, mühendis olması bile gerekebilir. Hiç şüphesiz ki böyle üniversal bilgiye

sahip insanlar çok azdır ve bu seçkin insanların dahi her zaman iyi bir tarihçi olamayacağı da açıktır. Mesela beşer tarihinin yakın zamanlarda tanıdığı, üniversal bilgiye sahip adamlardan biri olan İtalyan Leonardo da Vinci anatomiden anlıyor, fizikten anlıyor. Onu mühendis, ressam ve heykeltıraş olarak tanımasaydık müzisyen olarak tanırdık nitekim birçok bestesi vardır. Fakat Leonardo tarihçi değil. Devrinin tarihini yazan Giorgio Vasari onun bu alanda hiçbir eserini zikretmez. Belki de bu adamın bile tarih bilgisi o kadar iyi değildi.

Öyleyse üniversal bilgiye sahip olmalıyız değil mi?

Elbette, üniversal bilgiye sahip başka insanlar da var. 18. asırda Aydınlanma Çağı'nda yaşayan Goethe gibi. Goethe iyi bir Alman şairi ve filozofu ama iyi bir tarihçi değil. Bu alanda doğru dürüst bir eser bırakmamış ama çağdaşı Friedrich Schiller hem iyi bir şair hem de tarihçi... Belki Goethe kadar bilgili değil, doğa bilimci değil ama üslubu oldukça tatlı bir tarihçi. *Otuz Yıl Savaşı Tarihi* adlı eseri hâlâ okunur ve okunması gerekir.¹ Dolayısıyla tarihçiler muhtelif branşlardan gelen farklı dallarda yetişmiş insanlar olabilir. Bu dalda bir bilgi bütünlüğü vardır, bilgi pekinliği. Yani epigrafik malzemeyi, belgeleri, kitabeleri, sikke-para bilgilerini ilmî bir şekilde okuma, değerlendirme ve yorumlama işini tarih olarak öğretebiliriz. Ama bunun dışında aynı malzemeleri önüne yığıldığın tarihçiler bile bir devri veya bir konuyu çok farklı şekillerde tarif edebilirler. Demek ki tarihçilikte bir sanatçılık, “homme de lettres” dediğimiz bir edebiyatçılık, adeta bir ressamın aynı renklerle değişik kompozisyonları

1 Friedrich Schiller, *Geschichte des Dreißigjährigen Krieges*, 1790.

çizmesi gibi bir keyfiyette söz konusudur. Şunu da belirtelim, bizim amacımız burada tarih metodolojisi veya tarih eğitimi üzerinde derinlemesine konuşmak değildir.

Günümüzde tarihi nasıl değerlendirmek gerekir?

Tarihin bugünkü değerlendirmesi, bu toplumun anlaşılmasında çok büyük problemler arz eder. İtiraf etmek gerekir ki insanların çoğu tarih okumayı sevmezler. Bu durum sırf bizim toplumumuza özgü değildir. Bütün toplumlara hastır. Çoğu insan tarih kitabını sadece okuldayken eline alır. Ondan sonra bırakır. Dolayısıyla milletlerin kültür ve eğitim hayatında çocuklara ve gençlere tarih öğretmek çok mühim rol oynar. Nasıl tarih öğreteceksiniz? Dünya tarihini nasıl anlatacaksınız? Onun içinde kendi tarihine nasıl bir pay vereceksiniz? Bu çok önemli bir sorundur. Gençlere, çocuklara ve halka vereceğiniz tarih kitabı belirli bir üslupta olmalıdır, sıkıcı olmamalıdır; ehemle mühimi, yani önemliyi, daha önemliyi ve az önemliyi birbirinden ayırt edebilmelidir.

Yani bu noktada tarihi sevdirecek bir üslup kullanabilmek çok önemli...

Kesinlikle! Kaleminizden, okumayı sevdiren ve eski dönemleri yeni nesillere aktarabilen bir üslup damlamalıdır. İyi tarih yazan memleketlerde genellikle ilmî tarihçilikte büyük sentez eserler meydana gelmiştir. Bunların çıktığı bir toplumda, popüler tarih kitapları daha rahat ve verimli bir biçimde yazıla-

“Milletlerin kültür ve eğitim hayatında çocuklara ve gençlere tarih öğretmek çok mühim rol oynar.”

bilir. Niçin Fransız okul çocukları daha iyi bir tarih dersi metni buluyorlar? Çünkü Fransa büyük tarihçilerin ülkesidir. Niçin Almanya iyi tarih kitabı çıkarabiliyor? Çünkü Almanya büyük tarih üstatlarının ülkesidir. Bu, İngilizler için de söz konusudur.

Maalesef beşeriyetin çok büyük bir kısmı, -bunlar tarihin yaşandığı ülkeler veya bu halkların ecdadı büyük tarihler yazan kavimler de olsalar- bugün artık o vasfa eskisi kadar öncü biçimde sahip değiller. Dolayısıyla halka ve okulluya nakledilecek tarihî bir üsluba, bir haddeden geçmiş, süzül-müş bir tarihî bilgiye sahip değiller. Doğu-Batı bir arada işlenemiyor, beşeri coğrafyanın tarihî evrimi kavranamıyor; bunun acı bir gerçek olduğunu anlamak zorundayız.

Tarihi de diğer bilim dalları gibi bir miras olarak alıyoruz...

Çok düşük düzeyde olmamakla birlikte -haksızlık yapmayalım- Türk tarihçiliği mirası da maalesef Osmanlı ve Selçuklu tarihini bırakınız, derin Türk tarihinin şu son 1000 yıllık dönemini çok iyi anlamamızı sağlayamıyor. Bilgilerimizin noksanlığı yanında yorumlardaki önemli sapmalar yüzünden 20. ve 21. asır Türk'ü, büyük problemlerle karşı karşıyadır. Tarihini öğrenmeye kalktığı ölçüde de bununla yüzleşir.

Diğer yandan yeni nesiller uzman tarihçi olmaya giriştikleri zaman dedelerinin bıraktıkları evrakı rahat okuyup öğrenecekleri rehber kitaplardan yoksunlar. Asıl önemlisi ise bugün Osmanlı tarihi bir dünya tarihidir. Asya'dan Avrupa'ya, Kuzey Afrika'dan Balkanlar'a ve Ortadoğu'ya Türk tarihi olmadan, anlaşılmadan, öğrenilmeden, hiçbir milli

tarihi anlamak mümkün değildir. Türk tarihi olmadan Alman tarihi anlaşılamaz, yazılamaz. Hatta Fransa İtalya ve Rusya tarihi anlaşılabilir. Osmanlı hükümü altındaki Balkan ve

“Asya’dan Avrupa’ya, Kuzey Afrika’dan Balkanlar’a ve Ortadoğu’ya Türk tarihi anlaşılmadan hiçbir milli tarihi anlamak mümkün değildir.”

Ortadoğu ülkeleri için zaten bu durum tartışılmaz. Aynı şekilde biz Türklerin de bu kaynakları ve kompartımanları iyi bilmemiz gerekir. Oysa bunları tetkik edecek filolojik donanımdan, dil bilgisinden yoksunuz. Coğrafya bilgisizliği Türkiye’de diplomatlar için çok mühim bir sorundur.

***Peki, bunlardan yoksunsak tarihi nasıl anlayacağız?
Her tarihçinin pek çok dil bilmesi ve bazı dallarda uzman mı olması gerekir?***

Böyle birini bulmak çok zordur. Bizim tarih edebiyatımız, Türk tarihi alanında olduğu gibi tercüme alanında da çok geridedir. Çevrilen birtakım tarih eserlerini ta klasik devirlerden başlayarak yakından tanımamız, okumamız, dolayısıyla zihnimizi ve görüşümüzü geliştirmemiz gerekir. Ancak bu imkânlar bize verilmemiştir. Ondan dolayıdır ki Osmanlı tarihini daima kıt malzeme ile değerlendirmek durumundayız. Şunu da belirteyim ki, bu konuda yapılan çalışmalar ve devraldığımız miras belki gür bir orman değildir fakat çöldeki bir vaha da değildir. Şu nokta üzerinde ısrarla durmalıyız. Osmanlı tarihinin orijinal kaynaklarını bugün halkımıza okutmayı bilmeliyiz. Bunları sadece Latin harflerine çevirmek veya sadeleştirmek yetmez. Kaldı ki sadeleştirmeyi bile yapamıyoruz. Uzman olan yazarların

bunları çocuklara ve gençlere göre yeniden kaleme alması gerekmektedir. Çünkü kronikleri, vakayinameleri okumak bir millete mazinin kapılarını açar. Dedeleriyle doğrudan konuşma imkânı sağlar. Bu çok önemli bir faaliyettir. Osmanlı tarihçiliği her şeyden evvel kaynakların araştırılmasını ve okumuş olan geniş kitlelere kazandırılmasını gerektirir. Onları okuyan bir Türk toplumunun bireyleri farklı düşünse bile daha sağlıklı ve seviyeli bir tarih yorumuna sahip olacaktır.

Türkiye’de tarih bilinci ve öğretimi neden tarih yazıcılığında önde olan ülkelerdeki gibi ileri seviyede değil?

Bizim bu soruna getireceğimiz en önemli çözüm şudur; coğrafyayı iyi tanımak. Balkanlar ve Akdeniz’in bir kültürel antite, bir kimlik olduğunu gençlerimize öğretmeli ve en önemlisi bu coğrafyadaki devletleri ve medeniyetleri sevdirmeli, sonra da tarihte bu coğrafyada önemli bir rol oynadığımızı anlatmalıyız. Öğrencilere ve halka mâl olacak bir üslup kullanmadan, büyük bir tarih sentezi oluşturmadan okul kitaplarının ve halk kitaplarının yazılması mümkün değildir. Bugünkü Türk maarifinin ve kültürünün en mühim problemlerinden biri olan ders kitapları sorunu buna bağlıdır. Tarihimiz üzerinde büyük sentezlerimiz, hoş üsluplu yazarlarımız olmadıkça doğru dürüst okul kitabı çıkarmamız da mümkün değildir. Çünkü tek başına okul kitabı, milli tarihi, hem bilgi, hem yorum, hem de üslup olarak geliştirecek bir malzeme değildir. Bunun üzerinde ısrarla duruyorum. Bugünkü beynelmilel kuruluşlar tarih kitaplarını ayıklama, universal Avrupalı bir görüşle ve kişilikle bu kitapların yeniden kaleme alınması üzerinde çalışıyorlar. Bu mümkün değildir.

Sanki özellikle gösterilmek istenen bir tarih anlayışı mı var eğitimimizde?

Her ülke kendi tarih görüşünü teşekkül eder. Buna göre yazılır. İnsanların birbirleri hakkında hakaretimiz, küçümseyici ifade ve ibareleri oradan çıkarmaları icap edebilir. Bir ulusun oluşumunu izah ederken veya milli tarihin meselelerini ortaya koyarken tarihçilerin diğerleriyle yüzde yüz bir ittifaka varması mümkün değildir. Bunu söyleyenler ya safdildir ya da şarlatandır. Nitekim tarih yazım meselesi son yıllarda bu yüzden büyük bir problem haline gelmiştir. Tarih bir nostalji değildir. Ama insanları tarihçiliğe, tarih merakına bu hissiyat yöneltir. Nostaljik duygularla tarih yazılmayacağı açıktır. Nostaljinin azı faydalı çoğu akla zarardır.

Tarih eğitimini disiplinler arası çalışmalarla desteklememiz gerekiyor öyleyse... Popüler tarihle bir yere varamayız, tarihi okumuyoruz değil mi?

Bizim yaşadığımız coğrafyada, yani öncelikle Balkanlar'da, Karadeniz civarındaki ülkelerde, Kafkaslar'da ve şimdi Arap Ortadoğu'sunda çok büyük bir sorun vardır: Tarih biliminin ve tarih bilgisinin kitlelere ulaşması... Sözün kısası okul kitapları... Şurası bir gerçektir ki hem bizim çevremizde hem Batı Avrupa'da hem de Kuzey Amerika'da dahi toplumların çoğunluğu okuldan sonra bir daha tarih kitabı okumazlar. Bu gerçekten hareketle tarih biliminin, bilgisinin ve yorumunun kitlelere ulaşacağı tek aracın okuldaki eğitim olduğunu kabul edelim. Bu nedenle okul kitapları çok önemlidir.

Son yıllarda tarih kitaplarında çeşitli çalışmalar yapıldı...

Evet, özellikle 1960'lerden sonra aydınlar okul kitaplarının karşılıklı olarak, düşmanca ifadelerden arındırılmasıyla bir dostluk havasının oluşacağını ve barışın geleceğini ümit etmektedirler. Bunu saygıyla karşılamak zorundayız. Ancak realiteyi de bilmemiz gerekiyor. 19. asırda Osmanlı siyasi tarihini 1774'e kadar vakayinamelere dayanarak kaleme alan ünlü tarih yazarı Avusturyalı Joseph von Hammer-Purgstall hiç şüphesiz ki eskimiş olmakla birlikte çok iyi bir sentezi ortaya koymuştur.² Eseri çok sık tenkit ediliyor ama daha iyisini yapmış değiliz... Ancak neredeyse iki asır evvel kaleme alınan bu eserin birtakım soruları cevaplayamayacağı, yöntem bakımından eksikliklerinin olduğu da açıktır. Bunun gibi çalışmaların artık ortaklaşa bir atmosfer içinde yapılması gerekiyor.

Seçkin Osmanlı tarihçilerimizden söz edebilir misiniz?

19. asırdan beri bu memleketin kıymetli evlatları arasında seçkin tarihçilere de rastlıyoruz. Mesela geçen asırda, Ahmed Cevdet Paşa 12 ciltlik eserinde vakayiname dediğimiz tekniği terk etmiştir.³ Bazı konularda o tekniği kullansa bile inanılmaz bir universal tarihçi algılamasına sahip olduğunu göstermiştir. Osmanlı tarihini, Avrupa ve dünya tarihinin içine oturtarak izah edebilme düzeyine ulaşmıştır. Osmanlı-Şark tefekküründe ilk defa dünyayı ve bu ülkenin olaylarını birlikte değerlendiren bir eserdir. Dolayısıyla da kendinden önce ve sonrakilere göre üstündür. Cevdet Paşa hukukçudur, müesseseleri çok sağlam bir mantıkla etüt edebilmektedir. Türkoloji ve Türk edebiyatı uzmanıdır. Darülfünun'da, yani

2 Joseph von Hammer-Purgstall, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 1827-1835.

3 Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, 1854-1884.